

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка

Історичний факультет
Кафедра історії України та археології

Кваліфікаційна робота
ДИВІЗІЯ СС “ГАЛИЧИНА” В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ТА НІМЕЦЬКОЇ
ОКУПАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ (1943-1945 РР.)

Спеціальність 014.03 Середня освіта
Освітня програма: Історія та громадянська освіта

Здобувача другого (магістерського)
Рівня вищої освіти
Кошіля Дмитра Володимировича

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
Доктор історичних наук, професор
Кліш Андрій Богданович

РЕЦЕНЗЕНТ:
Кандидат історичних наук, доцент
Секо Я. П.

Тернопіль - 2025

ЗМІСТ:

Вступ.....	4-5
Розділ 1. Історіографія та джерельна база.....	6-12
1.1 Історіографія.....	6-8
1.2 Джерельна база.....	8-12
Розділ 2. Передумови створення та формування Дивізії СС "Галичина"	13-27
2.1. Політика Німеччини на окупованих українських землях до 1943 р.:.....	13-18
2.2. Ідейно-політичні засади та ініціатори створення Дивізії.....	18-23
2.3. Процес формування та комплектування Дивізії:.....	23-27
Розділ 3. Бойовий шлях та участь Дивізії СС "Галичина" у бойових діях (1944-1945 рр.).....	28-38
3.1. Навчання та підготовка особового складу.....	28-30
3.2. Бродівський котел (липень 1944 р.).....	30-33
3.3. Участь в антипартизанських операціях та бойових діях за межами України.....	33-35
3.4. Завершальний етап війни та переформатування Дивізії.....	35-38
Розділ 4. Дивізія СС "Галичина" у контексті українського національно-визвольного руху.....	39-47
4.1. Ставлення різних політичних сил до створення Дивізії.....	39-42
4.2. Ідеологічні аспекти та пропаганда.....	42-45
4.3. Вплив діяльності Дивізії на українське суспільство.....	45-47

Розділ 5. Міжнародне та післявоєнне сприйняття Дивізії СС "Галичина"	48-57
5.1. Юридична оцінка Дивізії.....	48-50
5.2. Сприйняття Дивізії в СРСР та країнах Заходу.....	50-53
5.3. Дивізія СС "Галичина" у сучасній українській історіографії та пам'яті.....	53-57
Висновки.....	58-60
Список використаних джерел.....	61-64

Вступ

Актуальність теми: Обґрунтування значущості дослідження Дивізії СС "Галичина" для розуміння складних аспектів української історії ХХ століття, її місця в контексті Другої світової війни, німецької окупаційної політики та українського національно-визвольного руху.

Мета дослідження: Визначити місце і роль Дивізії СС "Галичина" у системі німецької окупаційної політики та українського національно-визвольного руху, проаналізувати мотиви вступу українців до Дивізії, її бойовий шлях та наслідки діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати передумови створення Дивізії СС "Галичина" та її правовий статус у системі СС.
2. Дослідити мотиви та соціальний склад українців, які вступали до Дивізії.
3. Схарактеризувати основні етапи бойового шляху Дивізії СС "Галичина".
4. Визначити вплив німецької окупаційної політики на формування та функціонування Дивізії.
5. Розкрити ставлення різних течій українського національно-визвольного руху до створення та діяльності Дивізії.
6. Проаналізувати наслідки діяльності Дивізії для українського суспільства та її сприйняття в післявоєнний період.

Об'єкт дослідження: Процес формування, функціонування та роль Дивізії СС "Галичина" у 1943-1945 роках.

Предмет дослідження: Дивізія СС "Галичина" як феномен української історії, що сформувався на перетині німецької окупаційної політики та українського національно-визвольного руху.

Хронологічні межі: 1943-1945 рр. – період від створення Дивізії до закінчення Другої світової війни.

Територіальні межі: Переважно територія Галичини (територія сучасних Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської (без північної частини) областей України) (як місце формування), а також території бойових дій Дивізії.

Методологія дослідження: Застосування загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних історичних методів (історико-хронологічний, історико-системний, порівняльно-історичний).

Наукова новизна: Обґрунтування оригінального підходу до аналізу Дивізії.

Практичне значення: Можливість використання результатів дослідження в наукових працях, навчальних курсах з історії України.

Структура роботи: Робота містить: вступ, розділи, висновки, список використаних джерел та літератури та додатки.

Розділ I. Історіографія та джерельна база

1.1. Історіографія

Дослідження Дивізії СС «Галичина» має тривалу та складну історіографічну традицію, що формувалася під впливом політичних умов, ідеологічних факторів, доступності джерельної бази та зміни наукових підходів у різні періоди. Історіографію питання умовно поділяють на чотири основні етапи: еміграційний (1945–1991 рр.), радянський, західний та сучасний український. Кожен із цих напрямів виробив власні інтерпретаційні рамки, які нерідко суперечили одна одній.

Найбільш ранні дослідження дивізії з'явилися серед української політичної еміграції після завершення Другої світової війни. Для цього напрямку характерні такі риси:

Більшість авторів були безпосередніми учасниками подій — офіцерами або вояками дивізії (В. Д. Гайке, В. Кубійович, Л. Шанковський, М. Палідович). Їхня мета полягала у фіксації власного досвіду та спростуванні звинувачень у «колабораціонізмі».

Еміграційні історики підкреслювали, що вступ до дивізії був передусім продиктований прагненням захистити населення Галичини від радянського терору та уникнути повторення репресій 1939–1941 рр.

Дослідники шукали спадковість між Дивізією СС «Галичина», УГА, УСС та ідеєю створення регулярної армії незалежної України.

Через недоступність радянських архівів дослідники покладалися на мемуари, приватні документи та німецькі матеріали, що нерідко спричиняло однобічність викладу.

Попри певну тенденційність, саме еміграційні роботи стали основою для подальших академічних студій.

Радянська історична наука трактувала Дивізію СС «Галичина» виключно через призму ідеологічної доктрини «боротьби з фашизмом». Її ключові риси:

Усі добровольці розглядалися як «зрадники» та «вороги радянської влади», без аналізу соціальних, політичних чи історичних чинників.

Мотиви вступу українців до дивізії зводилися до «антирадянської агітації», і будь-які посилення на життєві обставини або прагнення державності не визнавалися.

Фактично існувала лише пропагандистська література — газетні статті, брошури, «викривальні» роботи про «злочини націоналістів».

Системні наукові дослідження теми були неможливі через політичну цензуру та недоступність архівних фондів.

Західні історики, які не мали ідеологічного тиску, здійснили більш збалансовані дослідження. Основні риси цього напрямку:

Роботи Дж. Лукасса, Дж. Армстронга, К. Мангейма, Т. Снайдера аналізували феномен іноземних дивізій СС як складову політики Німеччини у Східній Європі.

Дослідники наголошували, що українці приймали рішення в умовах двох тоталітарних систем, обираючи «менше зло» — або виходячи з антикомуністичних переконань.

Західні праці аналізували тактичні дії дивізії, її роль у Бродівській битві, структуру, підпорядкування та боєздатність.

Вказувалося, що Німеччина не мала наміру створювати українську державність, а дивізію трактувала суто як допоміжне формування.

Саме західна історіографія вперше показала складність феномену дивізії без спрощень і пропагандистських кліше.

Після проголошення незалежності України відкрився доступ до архівів та з'явилися можливості для критичного осмислення минулого. Основні тенденції:

Суспільно-політичний контекст, німецька окупаційна політика, внутрішні українські розбіжності (ОУН(б), ОУН(м), УЦК).

Стратегія німецького командування, тактичні особливості, хід бойових операцій, аналіз Бродівського котла.

Інтернування у таборах, правовий статус, імміграція, громадська діяльність у діаспорі.

Дискусії про морально-правовий статус дивізії, участь українців у антипартизанських акціях на Балканах.

Місце теми дивізії у сучасній українській пам'яті, політичні суперечки, використання теми у російській пропаганді.

Сучасні українські дослідження вирізняються прагненням до об'єктивності та використанням широкої джерельної бази — німецьких, британських, американських, радянських та українських архівів.

Сьогодні в науковому середовищі триває кілька ключових дискусій:

Більшість сучасних дослідників наголошує: мотиви добровольців були неоднорідними — від антикомунізму до прагматичного захисту населення.

Питання залишається дискусійним через суперечливість джерел та різні інтерпретації операцій у Словаччині та Югославії.

Чи була вона елементом українського визвольного руху, чи лише інструментом німецької політики — тема залишається предметом наукових обговорень.

Історіографія питання свідчить, що оцінки Дивізії СС «Галичина» значною мірою залежать від політичних і світоглядних рамок епохи. Сучасні дослідження спрямовані на об'єктивне вивчення феномену дивізії як складного історичного явища, яке постало в умовах протистояння двох тоталітарних режимів і прагнення частини українського суспільства до самозбереження та власної державності.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження Дивізії СС «Галичина» є надзвичайно багатою, але водночас складною та неоднорідною, оскільки формувалася в умовах війни, післявоєнних політичних трансформацій та тривалого періоду ідеологічної цензури. До неї входять як офіційні документи німецьких військових структур, так і матеріали радянських спецслужб, мемуари

учасників, публіцистика, наукові дослідження, преса та архівні фонди як українського, так і іноземного походження.

Умовно джерела можна поділити на кілька основних груп.

Нормативно-правові та офіційні документи німецької влади

Ця група містить документи, що відображають політику нацистської Німеччини щодо України та безпосередньо процес створення і функціонування Дивізії СС «Галичина». До них належать:

накази та директиви Головного управління СС та Ваффен-СС (зокрема, Генріха Гімлера);

накази генерал-губернатора Галичини Отто Вехтера щодо мобілізації, пропаганди та організації дивізії;

документи XIII армійського корпусу Вермахту;

офіційні німецькі інструкції щодо військового вишколу, комплектування, дисципліни й підпорядкування.

Ці матеріали є фундаментальними для розуміння структури дивізії, її статусу в системі Ваффен-СС, взаємин із німецьким командуванням та загальної політики Райху на українських землях.

Архівні документи радянських спецслужб (НКВС, МДБ, КДБ)

Післявоєнні матеріали радянських органів безпеки — це окрема важлива група джерел, хоча вони потребують критичного аналізу. До них входять:

протоколи допитів полонених і репатрійованих вояків дивізії;

оперативні зведення та аналітичні записки НКВС–МДБ про діяльність дивізії на фронті та після війни;

списки учасників, досьє та кримінальні провадження щодо колишніх дивізійників;

пропагандистські матеріали (статті, брошури, звіти), створені для формування негативного образу «українських націоналістів».

Ці документи дають важливі свідчення, але вимагають обережності через політичну упередженість, тиск на свідків та перекручені інтерпретації.

Мемуари, щоденники та спогади учасників подій

Мемуаристика — одна з найцінніших груп джерел, оскільки дає змогу зрозуміти внутрішню мотивацію добровольців, атмосферу в дивізії, обставини формування та подробиці бойових дій. Основні джерела цього типу:

- спогади Вольф-Дітріха Гайке — одного з ключових післявоєнних дослідників дивізії;
- мемуари вояків і офіцерів дивізії, видані у діаспорі (Канада, США, ФРН);
- листування та особисті документи добровольців;
- свідчення біженців і переселенців, які збереглися у фондах української діаспори.

Попри певну суб'єктивність, ці джерела дозволяють реконструювати реальні настрої, побут та морально-психологічний клімат у дивізії.

Документи українських інституцій періоду окупації

Суттєву цінність становлять матеріали:

- Українського Центрального Комітету (УЦК) — протоколи, меморандуми, звернення, внутрішнє листування, звіти про мобілізаційну кампанію;
- документи місцевих адміністрацій Дистрикту «Галичина»;
- матеріали української преси: газети «Краківські вісті», «Львівські вісті», «Нове Слово» та інші видання воєнного часу.

Ці джерела висвітлюють українську позицію, мотивацію ініціаторів створення дивізії та реакцію місцевого населення.

Матеріали військових архівів західних країн

Після війни значна частина німецької документації опинилася у британських, американських та канадських архівах. Вони містять:

- звіти британської військової адміністрації про дивізію після капітуляції;
- протоколи інтернування вояків у таборах Італії та Австрії;

аналітичні документи спецслужб Великої Британії, СІА та канадських структур про правовий статус дивізії.

Ці джерела підтверджують, що Дивізія «Галичина» не була визнана «злочинною організацією» за результатами союзницьких перевірок.

Матеріали міжнародних комісій та трибуналів

До джерельної бази належать:

документи Нюрнберзького міжнародного трибуналу;
матеріали Комісії Дешена (Канада, 1980-ті рр.), яка вивчала діяльність дивізії щодо можливих воєнних злочинів;
юридичні висновки та експертні оцінки вояків-емігрантів.

Ці документи є принциповими для розуміння правового статусу дивізії та міжнародних оцінок її діяльності.

Преса, публіцистика та інформаційні матеріали

До джерельного корпусу належать:

українські еміграційні видання, в яких активно обговорювалася тема дивізії — «Свобода», «Шлях перемоги», «Український визвольний шлях»;
польська, німецька та австрійська преса періоду війни і післявоєнних років;
сучасні українські та міжнародні медіа-публікації.

Ці матеріали відображають суспільне сприйняття теми в різних країнах.

Науково-дослідницькі та довідкові матеріали

До джерельної бази включено також:

енциклопедичні довідники;
наукові збірники, конференційні матеріали;
публікації Інституту національної пам'яті Польщі, Інституту історії України НАНУ, Українського інституту національної пам'яті;
сучасні документальні збірники, в яких упорядковано та опубліковано оригінальні німецькі та радянські документи.

Джерельна база дослідження є надзвичайно широкою та різножанровою. Її особливістю є:

багатонаціональність (українські, німецькі, радянські, польські, британські, канадські джерела);

висока ступінь ідеологічної заангажованості окремих груп документів;

необхідність критичного порівняння матеріалів різного походження;

наявність як офіційних документів, так і особистих свідчень, що дозволяє реконструювати явище з різних ракурсів.

Саме комплексне використання всіх цих джерел дає можливість максимально об'єктивно дослідити історію формування, діяльності та післявоєнного сприйняття Дивізії СС «Галичина».

Розділ II. Передумови створення та формування Дивізії СС "Галичина"

2.1. Політика Німеччини на окупованих українських землях до 1943 р.:

Після нападу Німеччини на СРСР у червні 1941 року територію України розділили на кілька зон окупації. Кожна з них мала своє керівництво й особливості управління. Загалом було 3 зони окупації:

1. Райхскомісаріат «Україна» (зі столицею в Рівному) – підпорядковувався рейхскомісару Е. Коху.
2. Дистрикт «Галичина» (включений до Генерального губернаторства).
3. Трансністрія – передана під управління союзної Румунії.

Прифронтові території залишалися під владою військової адміністрації.

Для нацистів Україна була не союзником, а джерелом ресурсів і робочої сили. Місцеве населення розглядали як інструмент для забезпечення німецької армії.

Нацисти реалізовували план «Ост», що передбачав колонізацію українських земель і знищення значної частини їхнього населення. [14].

Економічною метою була експлуатація природних ресурсів на українських землях, а саме промисловості та сільського господарства. Це дало змогу використати ці ресурси для підтримки та підсилення німецької воєнної машини.

На ідеологічному рівні німці прагнули знищити радянську систему, ліквідувати комуністичну ідеологію та придушити українське культурне життя.

Нацистський расизм проявлявся передусім у масовому знищенні євреїв, переслідуванні ромів і приниженні слов'янських народів, яких вважали “нижчою расою”.

Головними проявами економічної експлуатації було вивезення зерна, продовольства, сировини та техніки до Німеччини.

Також було примусове вивезення українців як робочої сили («остарбайтери») – до 1943 р. сотні тисяч українців були депортовані.

Через постійне вивезення зерна й робочої сили в Україні почався голод, а промисловість і сільське господарство занепали. [13].

Щодо соціальної політики то нацистська влада проводила масові репресії, головними проявами були:

1. Масові розстріли єврейського населення (*Бабин Яр* у Києві – один із найвідоміших прикладів).

2. Фізичне знищення ромів (циган), радянських військовополонених (від голоду, хвороб і катувань загинули мільйони).

3. Жорсткі репресії проти мирного населення у відповідь на діяльність радянських партизанів та українських націоналістів.

4. Заборона політичної діяльності та культурного життя українців, крім підконтрольних німцям форм (наприклад, деяких газет чи культурних гуртків).

Спочатку діячі ОУН сприйняли німецький наступ як можливість для проголошення державності (Акт 30 червня 1941 р. у Львові). Та дуже швидко з'ясувалося, що німці не мали наміру підтримувати незалежну Україну — замість допомоги почалися арешти й репресії.

Це змусило українських націоналістів переглянути свою політику щодо німецької окупаційної влади та перейти до партизанської підпільної боротьби проти німців.

“З приходом німців 1941 року в Україну нічого, по суті, не змінилося. Німці відразу почали вважати Україну своєю колонією, а українців - колоніальним народом. Замість комунізму німці принесли українцям нацизм - нічого ліпшого за комунізм.” [8, с. 176].

Окупаційний режим Третього Рейху в Україні до 1943 р. мав виразно колоніальний, грабіжницький і репресивний характер. Він поєднував масштабну економічну експлуатацію з терором і фізичним винищенням

значних груп населення. Це призвело до тотальної гуманітарної катастрофи, великої кількості жертв і спричинило зростання руху опору.

Ставлення нацистської Німеччини до українського націоналізму та визвольного руху було складним і ситуативним, пройшовши шлях від тимчасової співпраці до жорстких репресій. Німецька влада на початку намагалася використати ідеологію українського націоналізму у своїх корисливих цілях, маючи на меті в майбутньому використати українських націоналістів для реалізації своїх планів для боротьби проти СРСР, але коли з'ясувалось, що ОУН та український народ фактично готові до проголошення незалежної української держави, німці миттєво “згорнули” свою політику підтримки українських націоналістів і перейшли до репресій.

Напередодні нападу на СРСР, у Німеччині були зацікавлені у співпраці з українськими націоналістичними організаціями, зокрема з Організацією українських націоналістів (ОУН), яка на той час була розділена на дві групи — ОУН(б) (бандерівці) та ОУН(м) (мельниківці). Метою німців було використати українських націоналістів для підривної діяльності та пропаганди на території СРСР. З цією метою за підтримки Абверу були створені українські військові підрозділи «Нахтігаль» та «Роланд». [19].

Українські націоналісти, зі свого боку, сподівалися, що Німеччина, як ворог СРСР, допоможе їм у відновленні української державності. Ці сподівання, як не дивно, виявилися марними.

Момент істини настав 30 червня 1941 року коли Гітлер показав своє реальне ставлення до українського питання, після акту проголошення відновлення Української держави 30 червня 1941 року у Львові. Цей акт, ініційований ОУН(б) на чолі з Ярославом Стецьком, став “кісткою в горлі” для планів Фюрера, який вбачав в Україні лиш частину німецького «життєвого простору» (Lebensraum) і джерело ресурсів, але аж ніяк не сприймав її як повноцінного союзника “на рівних”.

Німецьке керівництво і близько не мало в планах надавати Україні будь-якого типу автономії чи тим паче незалежності. Відповіддю на

проголошення Акту з німецького боку був негайний арешт провідника ОУН (б) Степана Бандери, а також Ярослава Стецька. Крім того, багатьох членів ОУН було відправлено до німецьких концтаборів.

Після арешту керівництва ОУН(б) та провалу надій на незалежність, відносини між українськими націоналістами та нацистською Німеччиною остаточно перейшли у фазу конфронтації. Політика німецького окупаційного режиму в Україні була вкрай жорстокою, спрямованою на економічний грабунок, використання населення як дешевої робочої сили (остарбайтери) та масові репресії.

У відповідь на таку політику та неможливість мирного досягнення незалежності, у 1942 році українські націоналісти почали формувати Українську повстанську армію (УПА), яка вела боротьбу проти німецьких окупантів, а також проти радянських партизанів. Бойові дії УПА проти німців тривали протягом усього періоду окупації, і завдавали значних втрат гітлерівським військам та їх адміністрації.

Спочатку німці намагалися використати українців у власних цілях, але коли побачили прагнення до самостійності — швидко перейшли до репресій.

Шуцманшафти (нім. *Schutzmannschaften*, скор. *Schuma* — «охоронні команди») — це допоміжні поліцейські підрозділи, які створювалися німецькою окупаційною владою на окупованих територіях Східної Європи, зокрема на території України, під час Другої світової війни, які формували переважно з місцевого населення та радянських військовополонених.

Формування шуцманшафтів відбувалося з 1941 року, коли німецькі війська швидко просувалися територією СРСР. Основними джерелами поповнення були:

1. Колишні радянські військовополонені українського, російського, білоруського та іншого походження.
2. Місцеве населення, яке часто вступало до цих підрозділів з різних мотивів: бажання уникнути голоду, отримати кращий пайок,

уникнути примусових робіт у Німеччині, або з ідеологічних міркувань, як антикомуністи.

3. Члени українських націоналістичних організацій, зокрема ОУН(м) та ОУН(б), які сподівалися використати ці формування для майбутнього створення української армії. Проте, німецьке командування швидко розчарувало їхні сподівання і підпорядкувало підрозділи своїй поліції. Варто зазначити, що ОУН (б) бандерівці перейшли до політики протистояння німцям, адже їх метою було негайне та безкомпромісне прагнення будь-якою ціною здобути незалежність, в той час, як ОУН (м) мельниківці продовжили співпрацю з Гітлером з наївною надією після перемоги Німеччини у війні отримати незалежність. На мою думку, вони вважали, що проголошення незалежності України просто було невчасним і що після війни, як вони вірили, після перемоги Німеччини, німецьке керівництво перегляне питання української державності.

Шуцманшафти формувалися у складі батальйонів (Schutzmannschafts-Bataillonen) і мали німецьке командування.

Основними функціями шуцманшафтів були:

1. Охорона об'єктів: залізничні колії, мости, склади, промислові підприємства.

2. Боротьба з партизанами: проведення каральних операцій проти радянських партизанських загонів, а також проти загонів українського повстанського руху.

3. Підтримання порядку: несення патрульної служби в містах і селах, контроль за місцевим населенням.

4. Участь у Голокості: допоміжні поліцейські підрозділи, які включали шуцманшафти, брали безпосередню участь в акціях масового знищення євреїв, допомагаючи німецьким айнзацгрупам у проведенні облав, конвоюванні людей до місць розстрілів і у самому розстрілі.

З наближенням Червоної армії до окупованих територій, частина шуцманшафтів розформовувалася, а їх особовий склад переводився до інших

німецьких підрозділів або відправлявся на захід, і багато з них були залучені до боротьби з радянськими військами на різних ділянках фронту. Деякі члени шуцманшафтів перейшли на бік радянських партизанів або приєдналися до УПА. Після війни, колишніх членів шуцманшафтів, які потрапили в полон або залишилися на території СРСР, чекало суворе покарання за співпрацю з окупаційною владою. [2].

2.2. Ідейно-політичні засади та ініціатори створення Дивізії

Ідейно-політичні засади створення Дивізії «Галичина» були складними, суперечливими та неоднозначними. Їх формування стало результатом перетину інтересів німецької окупаційної влади, яка прагнула зміцнити свої позиції на Східному фронті, використовуючи в цьому українців, та українських політичних діячів, котрі бачили в цьому можливість для майбутнього національного визволення.

Головним ініціатором створення дивізії з боку німецької окупаційної адміністрації був генерал-губернатор Галичини Отто Вехтер. Після поразки німецьких військ під Сталінградом у 1943 році Вермахт зазнав значних втрат, а потреба в людських ресурсах стала критичною. Якраз таки битва під Сталінградом, на мою думку, дала ясно зрозуміти, що німці війну програли. Але для того щоб максимально стримати, отримавше стратегічну ініціативу по всій лінії фронту радянське військо, керівництво Райху вирішило скористатися антибільшовицькими настроями серед українців, щоб поповнити свої військові лави. [17].

Основними цілями німецької сторони були: поповнення особового складу війська для боротьби проти Червоної армії; використання українських добровольців як допоміжної сили на фронті; створення ілюзії підтримки німецької політики місцевим населенням у пропагандистських цілях; Відтягнення української молоді від вступу до лав УПА та інших націоналістичних формувань.

Попри назву «українська», дивізія мала статус підрозділу Ваффен-СС і не володіла політичною чи організаційною самостійністю. Усі командні

посади, включно з ключовими управлінськими рівнями, займали німці, тоді як українці виконували здебільшого підлеглі функції.

З українського боку головним ініціатором створення Дивізії був Володимир Кубійович — це голова Українського Центрального Комітету (УЦК), який, в свою чергу, залишався єдиною легальною українською організацією в умовах німецької окупації.

Українські діячі розглядали створення дивізії не як прояв співпраці з нацистами, а як шанс закласти основи майбутніх національних збройних сил. Вони діяли за принципом по типу УГА (Української Галицької Армії), або УСС (Українських Січових Стрільців) - спочатку формування в чужій армії, щоб отримати зброю, амуніцію, вишкіл та бойову практику, а згодом - боротьба за Україну. Також, я гадаю, що дивізійники могли вступати до військ СС з надією “послуга за послугу”, що означало спершу допомогу українців німцям у війні з СРСР, а згодом, вони надіялись, що після перемоги Гітлер надасть Україні незалежність. Основні ідейно-політичні засади української сторони були такими:

Участь у бойових діях мала дати українцям вишкіл, військову підготовку, амуніцію, зброю яка в майбутньому могла бути використана для боротьби за незалежність.

Для більшості галицьких українців СРСР асоціювався з масовими репресіями, Голодомором і нищенням національної інтелігенції, тому боротьба з радянською владою мала глибоке моральне підґрунтя. На мою думку, більшість тогочасних українців Галичини ще не були достатньо обізнані у масштабних воєнних злочинах Німеччини, і вони цілком могли не бути свідками тих подій, як мінімум на той час. А от 1939 рік - прихід радянської влади, “розкуркулення” та колективізацію вони добре пам’ятали, і ненависть до німців якщо і була, то точно не настільки сильною як ненависть до комуністів. Таким чином, їм доводилось вибирати “менше зло” для подальшої боротьби.

Формування дивізії українська сторона розглядала також як спосіб врятувати молодь від примусового вивезення на роботи до Німеччини (остарбайтери) і запобігти примусовій мобілізації до радянських або німецьких військ поза контролем українських структур. А також, я вважаю, однією з головних причин був і захист цивільного населення Галичини, і з наведених вище причин не допустити повторної радянської окупації західноукраїнських земель.

УЦК бачив у дивізії зародок майбутніх українських збройних сил, що мали б стати опорою відновленої державності. Українці на той час не мали національних військових формувань як от, наприклад, було в часи Першої Світової війни - формування УСС (Українських Січових Стрільців). І в дивізії вбачали лиш “перехідний етап” з тимчасового формування в німецькій армії, а потім, в надії про створення самостійної української армії. [23].

Володимир Кубійович усвідомлював, що можливості українського руху в умовах окупації були обмеженими, тому і намагався діяти прагматично: він розумів, що створення дивізії є неминучим, тож вирішив очолити процес, щоб зберегти бодай мінімальний вплив на його перебіг і забезпечити кращі умови для українських вояків, бо, ні для кого не секрет, умови служби українців в принципі не могли бути “на рівних” з умовами німецьких військових, оскільки для Гітлера українці були лиш “інструментом” для підсилення армії та протидії більшовизму.

Про те, що німецька сторона не бажала жодного українського національного руху говориться в цьому джерелі: “Проте Гімлер чітко застеріг, що в Дивізії під жодним поглядом не можна навіть думати про незалежність України. Слова “Україна”, “українець”, “український” забороняли вживати в Дивізії під загрозою кари” [8, с. 15].

Одним словом, німецька та українська сторони мали цілком різні мотиви: для одних дивізія була засобом поповнення людських ресурсів, для других — кроком до майбутнього національного визволення.

Мотивація німців була виключно корисливою і базувалася на двох ключових чинниках — необхідності поповнення людських резервів після великих втрат та боротьбі з радянським партизанським рухом. Німецьке командування не розглядало український рух як союзний і не мало наміру підтримувати ідеї української державності, а в дивізії вбачали лиш тимчасове формування для підсилення східного флангу бойових дій.

“На початку 1943 року, після невдач німецьких армій на Східному фронті, німці, забувши свою настанову, що “східна проблема може і буде розв’язана тільки виключно пролиттям німецької крові”, почали залучати до збройної боротьби з большевизмом народи Східної Європи” [8, с. 13].

Після поразки під Сталінградом у лютому 1943 року Вермахт відчув гострий дефіцит особового складу, і формування нових військових підрозділів і проведення додаткової мобілізації стали необхідними. У цих умовах, через значні втрати німецьких військових, їхнє командування прийняло рішення залучити якомога більше іноземних добровольців, що і стало частиною загальної стратегії Німеччини. Галичина, де населення відзначалося виразними антирадянськими настроями, розглядалася як потенційне джерело мобілізаційного резерву.

Отто Вехтер ініціював створення української дивізії, сподіваючись залучити десятки тисяч добровольців. Їх відправляли на вишкіл до Німеччини, де вони отримували озброєння і підготовку за стандартами Ваффен-СС. Це дозволяло німецькій пропаганді демонструвати «добровільну участь українців» у боротьбі проти більшовизму, що мало пропагандистський ефект як усередині Райху, так і на окупованих територіях.

Зі зростанням активності радянських партизанських загонів на окупованих територіях Галичини німецька адміністрація потребувала додаткових сил для охорони комунікацій і тилів. Українські формування, через те, що вони добре орієнтувались в місцевості, розглядалися як ефективні виконавці антипартизанських операцій.

Крім того, я вважаю що однією з цілей створення дивізії з боку Німеччини було послаблення впливу УПА, оскільки частина української молоді, замість приєднання до підпілля, обирала службу у формуванні, що мало офіційний статус.

Підсумовуючи можна сказати, що для німецької сторони Дивізія «Галичина» була в першу чергу інструментом військової доцільності та ситуативної необхідності — підрозділом, який мав забезпечити додаткові ресурси для ведення війни та антирадянської партизанської боротьби, не даючи при цьому жодного політичного значення для українців.

Українці вбачали в участі у створенні Дивізії «Галичина» зовсім інший сенс. Ініціатори цього проєкту, зокрема Володимир Кубійович та члени УЦК, розглядали формування не як прояв співпраці з нацистами, а як шанс закласти основу для майбутнього українського війська.

Українські патріоти усвідомлювали, що жодна держава не може існувати без власної армії. Вони бачили у Дивізії можливість підготувати кадри для майбутньої незалежної України. Навіть попри підпорядкування німецькому командуванню, дивізія сприймалася як прототип національних збройних сил, з перспективою стати регулярною армією майбутньої новоствореної української держави, щоб на момент її проголошення Україна вже мала добре підготовлене та з бойовим досвідом національне військо.

Участь у дивізії дозволяла українцям здобути військовий досвід, опанувати сучасну зброю та пройти професійний вишкіл, що було неможливо в умовах підпілля.

Не менш важливим чинником стала боротьба з більшовизмом. Для значної частини галицького населення повернення радянської влади означало б відновлення репресій, депортацій і терору, які вже пережила Галичина у 1939–1941 роках. Тому участь у формуванні дивізії багато хто сприймав як спосіб захисту власного народу від нової окупації СРСР, яка, на той час, вважалася більшістю українського населення Галичини набагато більшим злом ніж нацистська Німеччина.

Також варто зазначити, що українські діячі сподівалися, що організована мобілізація до дивізії дозволить убезпечити галицьку молодь від примусового вивезення до Німеччини на роботи.

У ході дослідження, посилаючись на джерела, ми виявили, що погляди на створення дивізії тоді дуже відрізнялися — від прагматичної співпраці до повного заперечення будь-яких контактів із німцями. Для дивізії була лише допоміжним формуванням у складі Ваффен-СС, яке було створене для того щоб компенсувати втрати на фронті і підсилити східний фланг. Для українців — це була спроба використати наявні умови, щоб створити військову силу, яка може стати в майбутньому армією незалежної України.

2.3. Процес формування та комплектування Дивізії

Офіційне оголошення про створення Дивізії «Галичина» відбулося 28 квітня 1943 року у Львові. Ця подія стала результатом домовленостей між німецьким керівництвом, в першу чергу, губернатором Галичини Отто Вехтером, та українським представництвом в особі Українського Центрального Комітету (УЦК), який очолював Володимир Кубійович.

Мобілізаційну кампанію підсилювали масштабною інформаційно-пропагандистською кампанією, до якої активно долучився і УЦК. Українське населення закликали вступати до лав дивізії під гаслами боротьби з більшовизмом і створення основи для майбутньої української армії, що, ні для не секрет, насправді аж ніяк не входило в плани Гітлера, а лиш було пустими заманючими словами. У пропаганді німці наголошували, що вступ в дивізію є виключно добровільним, що відрізнялося від Червоної армії, мобілізація до якої була примусовою. Таким чином, німці ставили ультиматум українському населенню: або ви вступаєте зараз в нашу дивізію добровільно, або потім прийдуть комуністи і мобілізують вас насильно до червоної армії.

Українці вирішували вступати до дивізії з різних мотивів — від ідейних переконань, пов'язаних із боротьбою за незалежність, до

прагматичних причин, таких як уникнення примусового вивезення на роботи до Німеччини (остарбайтери) і боротьби проти більшовизму. [14].

Кампанія виявилася надзвичайно результативною: протягом кількох місяців на пункти реєстрації звернулося понад 82 тисячі добровольців (за іншими даними — до 84 тисяч), що значно перевищило очікування німецької сторони, яка розраховувала лише на 13–15 тисяч осіб.

Але далеко не всіх охочих прийняли до війська з різних причин. Головними причинами були стан здоров'я, вік і фізична підготовка, тому добровольці проходили суворий відбір. У підсумку до лав дивізії зарахували приблизно 13 тисяч осіб. Що є лише приблизно 20% від загальної кількості тих, хто звернувся.

Також, варто додати, що велику роль у формуванні морального духу дивізійників відіграла УГКЦ - Українська Греко-Католицька Церква. Вона благословляла добровольців на службу, розглядала участь у дивізії як спосіб боротьби з радянським режимом і захист християнських цінностей, які, як відомо, були під повною забороною в радянському режимі, де поряд з комунізмом було нав'язування атеїзму.

Сам процес формування дивізії поділявся на кілька етапів: спочатку був медичний огляд, потім була ідеологічна перевірка, і в кінці був розподіл добровольців по навчальних таборах у Німеччині.

Віковий і соціальний склад дивізійників по суті відображав загальну структуру суспільства Західної України того часу. Основу особового складу становили молоді хлопці віком від 18 до 25 років — переважно це були студенти, випускники гімназій або ремісничих шкіл, які не мали військового досвіду, але були сильно вмотивовані через свою ненависть до більшовиків, і були готові воювати проти комуністів. Багато з них пережили радянські репресії 1939–1941 років, що ще більше посилювало їхнє вороже ставлення до радянської влади.

Окрім юнаків, до дивізії також вступали й старші добровольці — колишні старшини Української Галицької Армії (УГА) та Армії УНР. Для

них участь у новому військовому формуванні ставала можливістю продовжити боротьбу за українську державність.

Посилаючись на джерела, близько 80% особового складу були селянами, що відповідало соціальній структурі Галичини, де в містах українці становили меншість порівняно з поляками, німцями та євреями. Водночас у дивізії також служили і представники інтелігенції — викладачі, студенти, священники, — вони склали меншу частину, проте було ідейно найбільш вмотивовані. Також були робітники та представники інших соціальних верств. [15].

Таким чином, проаналізувавши джерела, можна сказати що склад Дивізії «Галичина» хоч і був в основному селянським, все таки був суспільно не однорідним, тобто вона була сформована з різних верств українського населення, які мали спільну мету — воювати проти радянського впливу і захистити свої національні інтереси.

Організаційна структура Дивізії «Галичина» відповідала типовій моделі військових формувань Ваффен-СС, проте вона мала свої особливості, які були пов'язані з її українським характером.

Дивізія була сформована як стандартна гренадерська (піхотна) дивізія Ваффен-СС і була поділена на:

1. три гренадерські полки (спершу два, згодом — три);
2. артилерійський полк;
3. саперний батальйон;
4. розвідувальний батальйон;
5. батальйон зв'язку та допоміжні частини.

Штатна чисельність дивізії мала близько 15 тисяч осіб, хоча на практиці цей показник постійно змінювався.

Командування дивізії залишалося німецьким — такою була принципова умова німецької сторони. Першим командиром, відповідальним за формування частини, став генерал Фріц Фрайтаг. Водночас варто

вказати, що молодший командний склад — від сержантів до командирів батальйонів — був переважно українським.

Українські офіцери виконували важливу роль у навчанні, морально-патріотичному вихованні та організації побуту вояків. Значний вплив на культурне і духовне життя дивізії мав також Український Центральний Комітет. У складі дивізії діяли українські капелани — явище нетипове для інших частин Ваффен-СС. [19].

Таким чином, Дивізія «Галичина» мала німецьку військову структуру, але пори це був український національний зміст, чим вона і виділялася серед інших частин Ваффен-СС.

Попри вражаючий успіх мобілізаційної кампанії, процес створення дивізії супроводжувався низкою труднощів — як політичних, так і організаційних. Це чудово описано в мемуарах німецького офіцера та історика В. Д. Гайке: “Труднощі з творенням української дивізії виникли від самого початку, бо німці не були до цього відповідно підготовлені. Для добровольців не було відповідного місця для вишколу; також не було кадрового особового складу” [8, с. 16].

Ініціатива створення дивізії виходила від УЦК, який розглядав її як зародок майбутньої української армії. Водночас частина українських націоналістів, зокрема ОУН(б), поставилася до цього проєкту негативно, вбачаючи в ньому інструмент німецької політики, спрямований на ослаблення УПА. Це і стало причиною напруги, яка виникла у відносинах між обома, на той момент вже і так розколених, українськими таборами.

Особливо суперечливим питанням стала присяга дивізійників на вірність Адольфу Гітлеру. Хоча її текст містив пункт про боротьбу з більшовизмом в інтересах України, для багатьох українців цей крок був вимушеним компромісом задля здобуття військового досвіду й озброєння.

Матеріальне забезпечення дивізії та допомога родинам добровольців не завжди відповідали обіцянкам, що іноді призводило до невдоволення чи дезертирства (хоч і в незначних масштабах). “Ще один клопіт додавала

звичка українців носити штани на поясі, замість на шлейках. Шлейок, які отримали українці, вони не носили, бо не звикли до них” [8, с. 24].

Також варто відзначити й інші проблеми, зокрема харчування. Цей аспект чудово відображається в цитаті: “Харчування було ще однією проблемою для дивізії. Українці за звичкою багато їли, особливо м’ясних страв, тому їм звикати до поживних, але малих військових порцій доводилось дуже важко” [8, с. 24].

Актуальною залишалась і кадрова проблема: усі вищі командні посади займали німецькі офіцери, через що українські старшини були обмежені у можливостях прийняття самостійних рішень.

Більшість добровольців походила з сільської місцевості й не мала військового досвіду, тому процес підготовки у німецьких навчальних таборах вимагав часу, інколи вишкіл проходив навіть до року часу. Попри це, дивізія отримала якісний вишкіл і сучасне озброєння. [18].

Проте занепокоєння в німецького командування викликав той факт, що деякі українські дивізійники дезертирували та/або переходили до лав УПА. Таким чином, вийшло, що це не німці використали українців, а українці використали німців, щоб отримати вишкіл та амуніцію і потім вступити до лав УПА, і саме тому німецьке командування було сильно занепокоєне, і уважно стежило за ситуацією.

Підсумовуючи, формування Дивізії «Галичина» було складним і суперечливим процесом, у якому поєднувалися прагнення українців до створення власної збройної сили з імперіалістичними цілями німецької влади.

Розділ III. Бойовий шлях та участь Дивізії СС "Галичина" у бойових діях (1944-1945 рр.)

3.1. Навчання та підготовка особового складу

Формування Дивізії СС «Галичина» розпочалося у 1943 році. Основною метою німецького командування було створення боєздатного підрозділу, який буде здатен ефективно протистояти радянським військам на Східному фронті. Вишкіл дивізійників проходив на території Німеччини, а згодом — в окупованій Польщі.

Військова підготовка мала комплексний характер і здійснювалася за стандартами Ваффен-СС. Програма навчання включала кілька напрямів:

Добровольців навчали користування німецькою стрілецькою зброєю, зокрема гвинтівками Karabiner 98k і пістолетами-кулеметами MP 40.

Вояки опановували принципи ведення наступальних і оборонних дій, взаємодію між підрозділами та тактику малих груп.

Щоденні тренування підтримували високу фізичну форму, витривалість і дисципліну.

Офіцери та унтер-офіцери проходили спеціальні курси з тактики, логістики, зв'язку й управління підрозділами.

Поряд із військовим навчанням велика увага приділялася ідеологічному вихованню. Його метою було зміцнення бойового духу та формування лояльності до німецького командування. Основні тези пропаганди базувалися на трьох ідеологічних напрямках:

Боротьба проти «більшовицької загрози» подавалася як спільне завдання українців і німців, покликане звільнити Європу від радянського впливу.

Добровольцям пояснювали, що їхня участь у війні — внесок у створення «нової Європи», вільної від комунізму, де Україна нібито отримає належне місце.

Пропаганда частково використовувала українські національні гасла — боротьбу за незалежність, захист Батьківщини, вшанування минулої слави.

Це дало змогу підтримувати високий моральний дух серед вояків, навіть попри суперечливі політичні обставини.

В процесі підготовки українці продемонстрували навики, мужність та боєздатність. Про це чудово згадує В. Д. Гайке: “Українці перевершували німців у використанні околиці, маскуванні швидкому вкопуванні, спорудженні тимчасових застав, закладанні мін тощо” [8, с. 31].

Для проведення ідеологічної роботи залучали українських офіцерів, які виявляли лояльність до німецької влади. Вони проводили лекції, бесіди, читання та зустрічі з вояками, намагаючись поєднати українські патріотичні мотиви з антибільшовицькою ідеологією Ваффен-СС.

У результаті інтенсивного навчання та систематичного вишколу Дивізія СС «Галичина» до 1944 року стала підготовленим і дисциплінованим військовим формуванням, готовим до участі у бойових діях на Східному фронті.

Відносини між українськими добровольцями та німецькими інструкторами під час навчання були складними, багатовимірними й не завжди однозначними. Їх можна охарактеризувати як поєднання прагматичної співпраці та глибокої взаємної недовіри. [18].

На початковому етапі формування дивізії стосунки між українцями та німцями будувалися на основі спільної антибільшовицької позиції. Українські добровольці розглядали німців як союзників у боротьбі проти радянського режиму, в той час як німецьке командування бачило у них ефективну військову силу для фронтових дій.

Навчання здійснювалося за німецькими методиками, які передбачали сувору дисципліну, чітку ієрархію та систематичні тренування. Попри мовні бар'єри, взаємодія забезпечувалася через перекладачів та спільну військову термінологію. На цьому етапі рівень дисципліни й мотивації українців був високим, дезертирство — мінімальним. Багато добровольців щиро вірили, що служба в дивізії стане кроком до створення українських збройних сил. [20].

З часом у відносинах між сторонами почали проявлятися суперечності. Німецьке командування з підозрою ставилося до українського національного руху, побоюючись, що він може перерости у спроби здобуття незалежності або співпраці з Українською Повстанською Армією (УПА).

Політична активність українців суворо обмежувалася. Німці контролювали усі процеси в дивізії, не допускали українських офіцерів до вищих командних посад. Попри це, українці залишалися активними на культурному й духовному рівні — у дивізії діяли українські капелани, організовувалися богослужіння, святкові заходи та лекції з історії України.

Додаткове напруження викликали невиконані обіцянки німецької влади щодо матеріальної допомоги родинам добровольців. Це породжувало невдоволення і в окремих випадках ставало причиною дезертирства. [9].

Таким чином, проаналізувавши, можна зробити висновок, що стосунки між українськими добровольцями та німецькими інструкторами мали неоднозначний характер: з одного боку це була ефективна військова співпраця, спільна ідеологічна мотивація та дисципліна, а з іншого була політична недовіра, нерівність у правах і контроль з боку німецького командування. Попри ці труднощі, процес підготовки дивізійників сприяв формуванню згуртованого військового колективу, який відзначався високою дисципліною, організованістю та бойовим потенціалом.

3.2. Бродівський котел (липень 1944 р.)

Бродівський котел, що відбувся в липні 1944 року, став одним із найтрагічніших епізодів у бойовій історії Дивізії СС «Галичина». Саме ця битва стала першим масштабним випробуванням для українського формування, яке, після того як щойно здобуло бойову готовність, було кинуто на одну з найскладніших ділянок фронту.

На початку липня 1944 року дивізію СС «Галичина» було включено до складу XIII армійського корпусу 4-ї танкової армії Вермахту. Її основним завданням стало утримання другої лінії оборони на 36-кілометровій ділянці

фронту поблизу міста Броди. Загальна чисельність дивізії на той час становила понад 11 тисяч вояків. [10].

13 липня 1944 року війська 1-го Українського фронту Червоної армії розпочали Львівсько-Сандомирську наступальну операцію. Радянські частини мали значну перевагу у живій силі, бронетехніці та артилерії, і тому їм легко вдалось швидко прорвати німецьку оборону. Уже 19 липня радянські війська замкнули кільце навколо з'єднань XIII армійського корпусу, у складі якого перебувала і «Галичина». Таким чином утворилося оточення, відоме як «Бродівський котел».

Упродовж кількох днів дивізія вела надзвичайно запеклі оборонні бої проти переважаючих сил противника. Попри важкі втрати, українські вояки зберегли порядок у рядах і чинили опір до останнього, навіть коли командування вже було розгублене.

“Під час пекельних боїв під Бродами у липні 1944 року, коли червона армада чавила німецькі бойові формування, дивізійники мужньо обороняли рідні терени.” [1, с. 2].

21–22 липня командування ухвалило рішення про прорив з оточення. Частині підрозділів вдалося вирватися, однак більшість загинула, потрапила в полон або була розсіяна по навколишніх лісах.

Битва під Бродами стала складовою частиною широкомасштабної радянської наступальної операції, метою якої було звільнення Західної України та подальше просування в напрямку Польщі та Угорщини.

Після розгрому німецьких військ у Білорусі Червона армія мала стратегічну ініціативу. Німецька група армій «Північна Україна» на той момент була виснажена, мала недостатні резерви та ослаблену оборонну лінію. Дивізію «Галичина», яка ще не мала бойового досвіду, було перекинуто до району Бродів для посилення оборони.

Радянські війська під командуванням маршала Івана Конєва мали багатократну перевагу у силах і засобах, що зумовило стрімкий прорив фронту та подальше оточення корпусу.

“Тепер дивізію було кинуте на найважчу ділянку фронту. Було тільки питання часу, коли її буде введено у важкі бої, а можливо, навіть в основний центр головного удару” [8, с. 51].

Битва тривала з 13 по 22 липня 1944 року і поділяється на два етапи: оточення та спробу прориву.

Радянські війська розпочали наступ раптово, завдавши удару через вузький «Колтівський коридор». Підрозділи дивізії «Галичина» були кинуті в бій по частинах для закриття проривів у лінії фронту. Попри нестачу досвіду, вони вели інтенсивні бої, намагаючись стабілізувати ситуацію. До **18 липня** німецький XIII армійський корпус, разом із дивізією, був повністю оточений.

Після кількох днів оточення командування вирішило здійснити прорив у напрямку заходу. Основний удар взяли на себе українські підрозділи. У надзвичайно складних умовах, без належної артилерійської підтримки, вони проривали кільце ворога. Проте через значні втрати лише близько 3 тисяч вояків змогли вийти з оточення.

Роль дивізії СС «Галичина» у Бродівському котлі була водночас вирішальною та трагічною. Підрозділ, який тільки завершив навчання, був змушений виконувати роль основного оборонного заслону на ключовій ділянці фронту. Всупереч відсутності бойового досвіду, вояки проявили мужність і витривалість, фактично виконавши завдання ціною власного знищення.

Після оточення дивізію використали як передову ударну силу для прориву — без достатньої підтримки та з великими втратами. Її бійці боролися до останнього, демонструючи високий моральний дух і готовність до самопожертви. [7].

Битва під Бродами стала справжньою катастрофою для дивізії. З понад 11 тисяч осіб лише близько 3 тисяч змогли уникнути загибелі чи полону. Решта загинула або зникла безвісти.

“Штаб дивізії розраховував, що з часом до дивізії повернется ще багато вояків, так що всіх повернутих з-під Бродів було близько 3000 осіб” [8, с. 80].

Після цих подій дивізія фактично перестала існувати як боєздатне з'єднання. Її залишки були зібрані у Нойгаммері (Німеччина), де розпочалося переформування. Частина тих, хто врятувався, приєдналася до Української повстанської армії, що посилило її бойовий потенціал досвідченими кадрами. Українців вкотре використали, і “кинули напризволяще” тільки но пройшовши навчання, відправивши в таку запеклу точку бойових дій, і по суті в першій же битві дивізія була розбита. [14].

Надалі відновлена дивізія вже не брала участі у фронтових боях такого масштабу, Бродівська битва стала по суті першою і останньою великою битвою дивізії, і після неї її використовували переважно для антипартизанських дій у Словаччині, Югославії та Австрії.

Провівши дослідження, ми з'ясували, що битва під Бродами стала для дивізійників справжньою трагедією. Вони воювали між двома ворожими системами, фактично не маючи жодного справжнього союзника.

3.3. Участь в антипартизанських операціях та бойових діях за межами України

Після фактичного знищення в Бродівському котлі у липні 1944 року Дивізія СС «Галичина» була відновлена та перекинута на Балкани. Її головним завданням стала участь в антипартизанських операціях, що означало новий і відмінний етап у бойовій історії з'єднання.

Попри те, що основними противниками дивізії були польські повстанці та загони Української повстанської армії, у низці операцій вона також протистояла радянським партизанам. Німецьке командування використовувало дивізію для «зачисток» територій Центральної та Східної Європи, де діяли різноманітні повстанські угруповання.

У вересні — грудні 1944 року дивізію було направлено до Словаччини для придушення Словацького національного повстання. “На початку жовтня

1944 року дивізія одержала наказ негайно переміститися у Словаччину, де саме вибухнуло повстання проти німецької адміністрації.” [8, с. 100]. Хоча головними противниками українських вояків були місцеві повстанці, серед них діяли й радянські партизанські підрозділи. Під час операцій відбувалися жорстокі каральні акції проти населених пунктів, які підтримували повстанський рух. Цей період став першим бойовим випробуванням для відновленої дивізії.

На початку 1945 року з'єднання перекинули до Югославії, зокрема на територію сучасної Словенії. Там воно брало участь у боях проти югославських партизанів під проводом Йосипа Броз Тіто, які мали підтримку Радянського Союзу. Ці бої були складовою масштабних німецьких антипартизанських операцій на Балканах. Характер таких дій був особливо жорстоким, адже антипартизанська війна нерідко супроводжувалася насильством проти мирного населення. [2].

Останнім етапом бойового шляху дивізії стали події в Австрії. Тут її частини брали участь в обороні міста Фельдбах, протистоячи наступу радянських військ. З наближенням кінця війни дивізія відступила до району міста Тамсвег, де 8 травня 1945 року здалася британським військам. Це рішення стало вирішальним для долі багатьох вояків, оскільки уникнення полону радянськими силами врятувало їх від жорстоких репресій і депортацій, які, беззаперечно чекали їх після гіпотетичної передачі їх владі СРСР.

Дивізія залишалася частиною Ваффен-СС і виконувала накази німецького командування без власної автономії. Командні посади займали переважно німецькі офіцери, тоді як українці могли отримати лише молодші командні ролі. Така система забезпечувала контроль з боку німців і мінімізувала автономію українських підрозділів.

У бойових діях дивізія діяла як частина більших німецьких угруповань, наприклад, у складі XIII армійського корпусу під час боїв під Бродами.

Спільні операції відбувалися за єдиними планами, розробленими німецьким штабом. [5].

Водночас відносини між українськими добровольцями та німецькими офіцерами залишалися напруженими. Командування Ваффен-СС ставилося до українців із недовірою, побоюючись проявів націоналістичних настроїв і можливих переходів вояків на бік УПА або інших партизанських формувань. Існують свідчення, що німецькі офіцери нерідко побоювалися нічних бунтів і навіть спали з пістолетами під подушкою. [3].

Підсумовуючи можна сказати, що дивізія «Галичина» була частиною ширшої тенденції створення багатонаціональних з'єднань у складі Ваффен-СС. Німці створювали подібні формування також з латиських, естонських, боснійських, французьких та інших добровольців. Це свідчить про прагнення Третього рейху використовувати національні підрозділи як допоміжну силу для власних військових цілей, не надаючи їм реальної рівноправності.

3.4. Завершальний етап війни та переформатування Дивізії

Після розгрому в Бродівському котлі залишки Дивізії СС «Галичина» були зібрані й відновлені німецьким командуванням. Від цього моменту з'єднання більше не брало участі у великих фронтових операціях, а виконувало переважно антипартизанські та оборонні завдання на завершальному етапі Другої світової війни.

В мемуарах німецького офіцера згадується, що на початку вересня рештки Дивізії переїхали до Нойгамеру. Вже 15 вересня почалось планове нове формування Дивізії. Згідно з планом, термін нової боєздатності Дивізії призначено на кінець 1944 року. [8, с. 88].

З початку 1945 року дивізію, після боїв у Словаччині та Югославії, перекинули на територію Австрії. Її основним завданням стало стримування наступу радянських військ на південь країни. Найзапекліші бої відбувалися поблизу міста Фельдбах, де дивізія брала участь в оборонних операціях спільно з іншими німецькими підрозділами.

Ці бої мали відчайдушний характер: в умовах загального відступу німецьких військ українські вояки опинилися між двома фронтами — радянськими силами, що наступали зі сходу, та військами західних союзників, яким вони прагнули здатися, аби уникнути радянського полону.

8 травня 1945 року, після офіційного оголошення капітуляції Німеччини, дивізія уникла оточення радянськими військами і здалася британським силам у районі австрійського міста Тамсвег. Це рішення мало стратегічне значення, адже врятувало більшість її вояків від можливих репресій у разі потрапляння до рук радянської армії. [22].

Значну роль у цьому відіграв український військовий та політичний діяч генерал Павло Шандрук, який зумів добитися визнання дивізійників британською стороною як колишніх громадян Другої Речі Посполитої. Такий статус дозволив їм уникнути їхньої примусової репатріації до СРСР.

19 квітня 1945 року, напередодні завершення війни, дивізія офіційно отримала нову назву — 1-ша Українська дивізія Української Національної Армії (УНА). Це рішення мало як політичне, так і символічне значення.

“Наприкінці війни із загартованих на фронтах дивізійників було створено 1-шу УД УНА, яку очолив генерал П. Шандрук, вояки присягнули на вірність Україні”[1, с. 2].

Ініціатива перейменування належала українському національному керівництву, насамперед генералу Павлу Шандруку, який став командувачем новоствореної Української Національної Армії. Основними мотивами цього кроку були:

У зв’язку з неминучою поразкою Німеччини, українське командування прагнуло відокремити дивізію від її німецького минулого та позбутися асоціації з нацистськими структурами, аби уникнути міжнародного покарання і задля збереження своєї репутації.

Перейменування мало підкреслити український характер формування й подати його як частину боротьби за національну державність, а не за інтереси Третього рейху.

Українські керівники сподівалися, що новий статус дивізії як частини національної армії, а не німецького формування, полегшить здачу західним союзникам і збереже життя особовому складу.

Завдяки цим діям після капітуляції Німеччини 1-ша Українська дивізія УНА змогла здатися британським військам у статусі самостійного українського з'єднання. Зусилля Шандрука та української дипломатії дозволили домогтися визнання дивізійників колишніми польськими громадянами, що стало вирішальним для їхнього подальшого життя. Це рішення фактично врятувало тисячі вояків від репатріації до СРСР і подальших репресій.

Після капітуляції вояки 1-ї Української дивізії УНА були інтерновані британськими військами. Їх перевезли до Італії, у табір для військовополонених поблизу міста Ріміні. Тут вони перебували до 1947 року. Хоча умови утримання були складними, вони залишалися порівняно гуманними й незрівнянно кращими, ніж у радянських таборах. [14].

Уряд СРСР наполягав на поверненні українських вояків до радянської зони, посиляючись на Ялтинські домовленості. Проте завдяки активній підтримці української еміграції, дипломатичним зусиллям Ватикану та сприянню британських церковних структур, інтернованих вояків було визнано не німецькими солдатами, а колишніми громадянами Польщі. Це юридичне рішення дозволило уникнути їхньої примусової видачі Радянському Союзу.

У 1947–1948 роках більшість інтернованих були звільнені. Більша їх частина емігрувала до країн Західної Європи, США, Канади та Австралії. Доля колишніх вояків дивізії стала винятковою порівняно з іншими східноєвропейськими військовополоненими, яких було насильно репатрійовано до СРСР. Вживання та еміграція дивізійників заклали підвалини нової хвилі української діаспори, що відіграла помітну роль у збереженні історичної пам'яті про українські військові формації часів Другої світової війни.

“Після Другої світової війни комбатанти розсіялися по світу. У США, Канаді, Великій Британії, Німеччині, Аргентині, Бразилії, Австралії та інших країнах...” [1, с. 2].

Розділ IV. Дивізія СС «Галичина» у контексті українського національно-визвольного руху

4.1. Ставлення різних політичних сил до створення Дивізії: позиція ОУН(Б) та ОУН(М)

Українські націоналістичні організації, передусім Організація українських націоналістів (ОУН), мали неоднозначне ставлення до створення дивізії СС «Галичина». Позиції двох її фракцій — бандерівців і мельниківців — принципово відрізнялися, що було зумовлено відмінностями у їхніх політичних цілях і підходах до взаємин із німецькою владою.

Фракція ОУН(Б) під проводом Степана Бандери категорично виступала проти створення дивізії та закликала українське населення Галичини не вступати до неї. Бандерівці вважали, що будь-яка форма співпраці з нацистською Німеччиною суперечить інтересам української державності, що й було продемонстровано в червні 1941 - арешт Степана Бандери та Ярослава Стецька після проголошення незалежності України. На їхню думку, Берлін не мав реального наміру підтримати незалежність України, а лише прагнув використати українців у власних військових цілях. [17].

Основні аргументи ОУН(Б) зводилися до такого:

Створення дивізії розглядали як спроба Німеччини використати українців як «гарматне м'ясо» у війні проти СРСР без будь-яких політичних гарантій.

Бандерівці наполягали на необхідності створення незалежних українських збройних формувань, що згодом реалізувалося у постанові Української повстанської армії (УПА).

Після арешту Степана Бандери та інших провідних діячів організації, ОУН(Б) відкрито перейшла до антинімецької боротьби.

На відміну від бандерівців, фракція ОУН(М) під керівництвом Андрія Мельника займала більш помірковану позицію. Мельниківці розглядали створення дивізії як потенційну можливість для формування українського військового ядра, що в перспективі могло б стати основою для майбутньої

національної армії. Мельниківці мали більш виважену і менш радикальну позицію. Вони надіялись що після допомоги Німеччині у війні проти більшовиків, Гітлер перегляне своє ставлення до українського національного питання, з подальшою ймовірною перспективою отримати незалежну українську державу. Андрій Мельник розумів, що без зовнішньої військової підтримки українські націоналістичні збройні формування не зможуть досягти своїх цілей, і вимушено пішов на компроміс з Адольфом Гітлером. [20].

Їхня аргументація базувалася на кількох тезах:

Служба в дивізії розцінювалася як спосіб здобути знання й навички, необхідні для подальшої боротьби за незалежність, що як правило, не могли досягти будучи в підпільній боротьбі.

Мельниківці сприймали співпрацю з німцями як тимчасову і вимушену, але потенційно корисну для українських інтересів.

Представники ОУН(М) брали активну участь у вербуванні добровольців до дивізії.

Водночас навіть мельниківці не мали реального впливу на її діяльність — командування залишалося німецьким, тому дивізія фактично не була самостійним українським військовим формуванням.

Таким чином, можна зробити висновок, що ставлення обох фракцій ОУН до дивізії демонструвало різні бачення шляхів здобуття української державності в умовах Другої світової війни: ОУН(Б) робила ставку на повну самостійність боротьби починаючи тут і зараз, без будь-яких навіть тимчасових та ситуативних компромісів чи союзів з окупантами, в тому числі й німецькими, бо розуміла що ця “приманка” для українців, у вигляді створення дивізії є лише пасткою, і ніякого реального прогресу у здобутті Україною незалежності це не дасть, в той час, як ОУН(М) робило ставку на обережне використання німецької підтримки, з надією використати це у власних майбутніх цілях.

Ставлення Української повстанської армії до дивізії СС «Галичина» було суперечливим і змінювалося з часом — від початкової недовіри до обережної співпраці.

На етапі формування дивізії керівництво УПА, як збройного крила ОУН(Б), ставилося до неї негативно. Повстанці вважали дивізію німецьким формуванням, яке служить інтересам Третього Рейху, а не українського народу. Членів дивізії сприймали як колаборантів або, у кращому випадку, обманутих ідеєю українців. Це призводило до окремих випадків конфліктів і навіть зіткнень між представниками УПА та дивізійниками. [4].

Після поразки дивізії під Бродами в липні 1944 року ситуація радикально змінилася. Розгром і величезні втрати підрозділу призвели до розпорошення вояків, частина яких приєдналася до лав УПА.

Це дало кілька важливих плюсів для армії УПА:

УПА отримала підготовлених бійців із сучасним бойовим досвідом та знанням німецької зброї.

Колишніх дивізійників дедалі частіше почали вважати не «німецькими посіпаками», а патріотами, які зробили помилковий, але зрозумілий вибір.

Таким чином, відносини між УПА та колишніми вояками дивізії набули взаємозрозумілого характеру. Обидві сторони бачили спільну мету — боротьбу проти радянської окупації України.

Окрім ОУН, до створення дивізії мали стосунок й інші українські політичні середовища, які займали переважно компромісну позицію, сподіваючись використати ситуацію у власних національних інтересах.

Український центральний комітет (УЦК) на чолі з Володимиром Кубійовичем став головною рушійною силою у процесі створення дивізії. УЦК розглядав її як можливість зробити перший крок до формування власних збройних сил, що в майбутньому могли б послугувати відновленню української державності.

Кубійович і його соратники виходили з логіки «меншого зла»: співпраця з Німеччиною, попри всі ризики, видавалася менш небезпечною,

ніж повернення радянського режиму, який асоціювався з Голодомором і масовими репресіями.

Греко-католицька церква, яка мала великий вплив у суспільстві, в цілому підтримала ідею створення дивізії. Священники благословляли добровольців і трактували цю боротьбу як захист християнської Європи від більшовицької загрози.

Українська інтелігенція також розглядала дивізію як шанс для молоді здобути військовий досвід і водночас як засіб захисту населення Галичини від радянського терору.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що створення дивізії СС «Галичина» стало відображенням складної політичної ситуації, в якій опинився український визвольний рух. Для одних це була вимушена спроба політичного маневру, для інших — загроза національній незалежності. Однак навіть у межах цього суперечливого явища виявився прагматичний пошук шляхів до збереження українськості в часи війни.

4.2. Ідеологічні аспекти та пропаганда

Формування та діяльність дивізії СС «Галичина» супроводжувалися масштабною і ретельно організованою пропагандистською кампанією. Її метою було не лише залучити українських добровольців до лав підрозділу, а й створити ідеологічне підґрунтя для виправдання співпраці з нацистською Німеччиною.

У процесі вербування використовувалися кілька ключових ідеологічних тез, спрямованих на поєднання антибільшовицьких та національно-патріотичних настроїв:

Це був головний аргумент німецької та української пропаганди. Українцям нагадували про Голодомор, сталінські репресії, ліквідацію церкви та знищення інтелігенції. Дивізію представляли як своєрідний «хрестовий похід» проти «комуністичної чуми», що загрожувала не лише Україні, а й усій Європі. Ця теза виявилася особливо дієвою, адже апелювала до

особистого досвіду більшості галицьких добровольців, які добре пам'ятали радянську окупацію 1939-1941 рр.

Пропаганда натякала на те, що участь українців у боротьбі на боці Німеччини може стати кроком до відновлення української державності у «Новій Європі». Хоча жодних політичних гарантій не надавали, цей меседж апелював до національних прагнень і патріотичних почуттів. [18].

У пропаганді активно проводилися паралелі між вояками дивізії та історичними героями — козаками, січовими стрільцями, вояками Української Галицької Армії та Українських Січових Стрільців. Такий підхід створював образ дивізії як продовження українських військових традицій і легітимізував її як форму національної боротьби.

Пропагандистська кампанія здійснювалася через різні медіа та суспільні канали:

У містах і селах Галичини з'являлися яскраві заклики до вступу в дивізію, оформлені у патріотичному стилі.

Українські газети, що виходили під німецьким контролем, регулярно публікували матеріали про процес формування дивізії, інтерв'ю з добровольцями, фотозвіти з навчальних таборів.

Греко-католицьке духовенство, підтримуючи ідею створення дивізії, активно сприяло її легітимації. Священники благословляли добровольців під час богослужінь, подаючи їхній вибір як морально виправданий і «богоугодний» чин.

Таким чином, пропаганда дивізії «Галичина» будувалася на поєднанні двох мотивів — антибільшовицького та національно-визвольного. Саме цей синтез дозволив на початковому етапі забезпечити відносно високий рівень добровільного набору.

Ідеологічна складова дивізії СС «Галичина» формувалася під впливом як німецької нацистської, так і української націоналістичної ідеології. Ця суміш створювала певний ідеологічний компроміс, який дозволяв поєднати різні мотивації вояків, але водночас породжував внутрішні суперечності. [7].

Антикомунізм став головним об'єднавчим елементом дивізійної ідеології. Для німецького командування це була частина глобальної політичної доктрини «хрестового походу проти більшовизму». Для українців же антикомунізм мав глибоко особистий зміст — він асоціювався з пам'яттю про Голодомор, колективізацію, насильницьку русифікацію та релігійні переслідування.

Українським добровольцям прищеплювали переконання, що боротьба у складі дивізії — це не лише військовий обов'язок, а й справа визволення Батьківщини від радянського гніту. Такий підхід робив антикомунізм емоційно зрозумілим і мотивувальним чинником. [21].

Німецька влада, попри офіційне заперечення української державності, свідомо використовувала елементи українського націоналізму, аби підвищити бойовий дух і згуртованість підрозділу. Це проявлялося у:

1. Використанні українських символів — тризуба, синьо-жовтих кольорів;
2. Посиланнях на героїчні сторінки національної історії (зокрема, традиції козацтва і січових стрільців);
3. Частковому використанню української мови у внутрішньому спілкуванні.

Водночас німці чітко обмежували політичний зміст цих проявів: національні символи дозволялися лише як елемент дисципліни та мотивації, але не як засіб політичного самовираження.

Головна суперечність полягала в тому, що, попри українські зовнішні ознаки, дивізія залишалася структурно та ідеологічно підконтрольною німецькому командуванню. Ідеологічна підготовка здійснювалася переважно німецькими офіцерами, які наголошували на вірності Гітлеру і Третьому Рейху.

Українська сторона — насамперед духовенство та представники Українського центрального комітету — намагалися пом'якшити цей вплив, підкреслюючи національний сенс боротьби. В результаті ідеологічна модель

дивізії стала внутрішньо суперечливою: для одних бійців вона символізувала боротьбу за Україну, для інших — участь у німецькому військовому проєкті.

Таким чином, можна зробити висновок, що ідеологія дивізії СС «Галичина» поєднувала в собі антикомунізм як основу та український націоналізм як інструмент, але через зовнішній контроль і політичні обмеження ця комбінація набувала трагічного, часто парадоксального характеру.

4.3. Вплив діяльності Дивізії на українське суспільство

Діяльність Дивізії СС «Галичина» викликала неоднозначну реакцію в українському суспільстві — від щирої підтримки до відвертого засудження. Ставлення до неї значною мірою залежало від регіональних особливостей, політичних поглядів та особистого досвіду людей у роки війни.

Найбільшу підтримку дивізія мала в Галичині, яка безпосередньо пережила радянську окупацію 1939–1941 років із її масовими репресіями, депортаціями та переслідуваннями. Для багатьох мешканців регіону вступ до лав дивізії здавався можливістю: помститися за Голодомор, колективізацію та знищення української інтелігенції, захистити рідну землю від повернення радянської влади, тримати військовий вишкіл, який міг стати у пригоді в майбутній боротьбі за незалежність.

Важливу роль у формуванні позитивного образу дивізії відіграли греко-католицьке духовенство та представники української інтелігенції, які брали участь у вербуванні добровольців. У суспільній уяві Дивізія «Галичина» часто постає як зародок майбутньої української національної армії. [22].

Водночас чимало українців сприймали створення дивізії негативно. Найбільше критики надходило від представників ОУН(Б) та Української повстанської армії (УПА), які вважали, що дивізія стала інструментом у руках нацистів і відволікає сили від справжньої боротьби за самостійну Україну.

У публічному дискурсі УПА її вояків часто називали «обдуреними

німецькою пропагандою”. На думку повстанців, жодна зі сторін — ані німці, ані більшовики — не могла бути союзником українського визвольного руху.

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що сприйняття дивізії в українському суспільстві залишалося розділеним: для одних вона була символом опору радянському тоталітаризму, для інших — болісним прикладом співпраці з окупаційною владою. [11].

Питання ролі Дивізії СС «Галичина» у розвитку української національної свідомості є одним із найбільш суперечливих у сучасній історіографії. Воно викликає гострі дискусії, оскільки поєднує в собі як елементи боротьби за незалежність, так і факти співпраці з тоталітарним режимом.

Для частини українців дивізія стала символом збройного спротиву більшовицькому режиму. Її створення сприймалося як нагода здобути військовий досвід і створити основу для майбутньої української армії. У цьому контексті вояки, які присягали Україні, а не Німеччині, розглядалися як патріоти, що прагнули визволити рідну землю.

Інша частина суспільства сприймала дивізію як прояв колабораціонізму. Її зв'язок із нацистським режимом та належність до Ваффен-СС викликали моральне засудження й асоціювалися з трагедією української історії. Представники ОУН(Б) підкреслювали, що українці, які пішли служити до дивізії, фактично стали заручниками чужої війни. [19].

Попри суперечності, діяльність дивізії мала помітний вплив на формування української ідентичності:

Військовий досвід — тисячі українців здобули дисципліну, організаційні навички та бойовий гарт, що згодом використали в УПА;

Політичний досвід — приклад дивізії показав ризики співпраці з іноземними державами у боротьбі за незалежність;

Роль у діаспорі — багато колишніх дивізійників після війни опинилися за кордоном, де стали активними членами українських громад і сприяли збереженню національної пам'яті.

Отже, Дивізія «Галичина» залишила глибокий, хоча й суперечливий слід у національній історії, ставши важливою складовою колективної пам'яті українців.

Оцінки Дивізії СС «Галичина» серед української діаспори змінювалися з часом і залежали від історичного контексту.

У перші десятиліття після війни українська еміграція, особливо в Північній Америці та Західній Європі, здебільшого ставилася до дивізії позитивно. Для багатьох біженців від радянського режиму її вояки були символом антикомуністичної боротьби та національної гідності.

Колишні дивізійники активно створювали ветеранські організації — зокрема, Братство колишніх вояків 1-ї Української дивізії УНА, — які займалися збереженням пам'яті, взаємодопомогою та популяризацією української історії.

Починаючи з 1970-х років, сприйняття дивізії поступово змінювалося. Нові дослідження, а також критика з боку єврейських і лівих організацій, які пов'язували дивізію з нацистськими злочинами, спричинили гострі публічні дискусії.

Хоча офіційні розслідування не довели її участі у злочинах проти людяності, оскільки дивізія була військовим, а не каральним загоном, тінь колабораціонізму залишилася.

Сьогодні ставлення до дивізії в українській діаспорі залишається неоднозначним. Більшість ветеранських організацій і частина громади продовжують бачити в ній символ боротьби за незалежність України, тоді як інші сприймають її як складний історичний феномен, що поєднує прагнення свободи з трагічними компромісами війни.

“В історії України бойовий шлях дивізії “Галичина” - світла і водночас трагічна сторінка...” [1, с. 2].

Розділ V. Міжнародне та післявоєнне сприйняття Дивізії СС «Галичина»

5.1. Юридична оцінка Дивізії

Після завершення Другої світової війни діяльність та статус Дивізії СС «Галичина» опинилися в полі зору міжнародного правосуддя. Важливим орієнтиром у цьому питанні стали рішення Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, який визначав правову відповідальність керівників і структур Третього рейху.

Сам трибунал не ухвалював окремого рішення стосовно Дивізії СС «Галичина» як окремого формування. Вирок Нюрнберзького процесу 1946 року визнав організацію СС злочинною, оскільки вона брала участь у численних воєнних злочинах і злочинах проти людяності. Водночас у рішенні було зроблено важливе уточнення: до злочинної категорії не зараховувалися ті особи, які були примусово мобілізовані до СС і не брали участі у злочинах. [16].

Хоча дивізія формувалася на добровільних засадах і її учасники не підпадали під категорію «примусово мобілізованих», подальші міжнародні розслідування засвідчили, що її діяльність не мала ознак колективної участі у воєнних злочинах.

Особливо важливими стали такі прецеденти:

Комісія Дешена (Канада, 1985 р.) — урядова комісія, створена для перевірки звинувачень проти колишніх членів дивізії, дійшла висновку, що немає доказів вини дивізії як колективного утворення. Перебування особи в її лавах не може розглядатися як доказ причетності до злочинів без підтвердження конкретних дій.

Британська перевірка (1945–1947 рр.) — під час перебування вояків дивізії у таборі військовополонених у Ріміні (Італія) британська військова адміністрація не виявила жодних фактів, які б свідчили про участь формування у злочинах проти цивільного населення.

Завдяки таким висновкам вояки дивізії уникнули видачі Радянському Союзу, а згодом отримали можливість емігрувати до Великої Британії, Канади, Австралії та інших країн.

Таким чином, хоча СС загалом була визнана злочинною організацією, Дивізія «Галичина» не отримала юридичного статусу злочинного формування, а її колишні учасники не підлягали автоматичному переслідуванню.

Міжнародне ставлення до Дивізії СС «Галичина» після війни формувалося в умовах початку «холодної війни» і було значною мірою політизованим. [4].

Західні союзники, насамперед Велика Британія, зайняли виважену та прагматичну позицію. Після капітуляції дивізії в Австрії її вояки потрапили в британський полон. Радянський Союз вимагав їх екстрадиції, посиляючись на Ялтинські домовленості про репатріацію громадян СРСР. Однак британська сторона відмовилася задовольнити ці вимоги.

Важливу роль відіграло те, що за дипломатичного сприяння українського командування, Ватикану та діячів діаспори, британці класифікували дивізійників не як радянських громадян, а як колишніх громадян Польщі (оскільки до 1939 року Галичина входила до складу Польщі). Це юридичне рішення дозволило уникнути їхньої передачі СРСР.

Подальші британські розслідування не виявили доказів колективної участі дивізії у воєнних злочинах, після чого її членів було звільнено з таборів і переведено до статусу інтернованих цивільних осіб.

Позиції США та Канади були подібними: у післявоєнні роки обидві країни дозволили імміграцію колишніх вояків дивізії. Згодом урядові перевірки, зокрема згадана Комісія Дешена, підтвердили відсутність правових підстав для звинувачення їх у злочинах нацистського режиму. [23].

На відміну від західних держав, СРСР розглядав членів дивізії як зрадників і злочинців. Радянська пропаганда послідовно представляла їх «посібниками нацистів», а саму дивізію — «зряддям фашистського

терору». Радянські дипломатичні місії неодноразово вимагали їх видачі, однак безрезультатно.

Таке тлумачення відповідало загальній антиукраїнській риторичній радянської влади, спрямованій проти будь-яких проявів українського націоналізму.

Юридична оцінка Дивізії СС «Галичина» після Другої світової війни залишалася складним і суперечливим питанням. Нюрнберзький трибунал заклав загальні принципи відповідальності членів СС, але не визнав дивізію злочинною як окреме формування. Західні держави, спираючись на результати власних розслідувань, не знайшли підстав для переслідування її учасників, тоді як радянська сторона наполягала на їхній вині.

У результаті статус дивізії залишився неоднозначним: у правовому сенсі її не було засуджено, але в ідеологічному — вона надовго залишилася символом протистояння між радянським і західним баченням історії.

5.2. Сприйняття Дивізії в СРСР та країнах Заходу

Радянська пропаганда відіграла ключову роль у формуванні стійко негативного образу Дивізії СС «Галичина», який зберігався протягом десятиліть і вплинув на суспільне сприйняття цього формування навіть після розпаду СРСР.

У радянському дискурсі Дивізія «Галичина» постійно зображувалася не як військовий підрозділ, а як злочинне угруповання, що складалося зі зрадників та посібників нацистського режиму. Основні наративи радянської пропаганди зводилися до кількох ключових тез:

У радянських публікаціях і фільмах дивізію майже ніколи не називали її офіційною назвою. Натомість вживали узагальнені терміни — «українські буржуазні націоналісти», «бандерівці» або «зрадники Батьківщини». Такий підхід давав змогу створити зв'язок між учасниками дивізії, українським націоналістичним рухом і ворожим ставленням до радянської влади. Головною метою цієї риторики було дискредитувати саму ідею української незалежності, ототожнивши її з колабораціонізмом і нацизмом.

Радянські видання систематично поширювали матеріали про нібито участь дивізії у злочинах проти мирного населення. Найчастіше згадувалася трагедія в селі Гута Пеняцька, яку радянські джерела приписували саме дивізії. Хоча сучасні дослідження не підтвердили безпосередньої причетності формування до цього епізоду, такі звинувачення активно використовувалися для зміцнення негативного образу дивізії як карального підрозділу.

Для поширення пропаганди залучалися всі доступні медіа: друковані видання, радіо, художня література та кінематограф. Радянська історіографія повністю відтворювала офіційну лінію партії, зображуючи діяльність дивізії виключно у ворожому контексті. [22].

Ця пропагандистська кампанія мала тривалі наслідки:

1. Вона виправдовувала репресії проти колишніх вояків дивізії та їхніх родин.
2. Сприяла формуванню однозначно негативного ставлення до дивізії не лише в СРСР, але й у певних колах на Заході.
3. Зробила саму тему існування дивізії табуованою в радянському суспільстві, що зумовило різку поляризацію оцінок у період незалежної України.

У підсумку, радянська пропаганда не лише демонізувала Дивізію СС «Галичина», а й використала її образ як політичний інструмент боротьби з українським національно-визвольним рухом. [6].

Сприйняття Дивізії СС «Галичина» в західній історіографії є неоднозначним і відображає різноманітність наукових підходів та політичних контекстів. Протягом десятиліть оцінки коливалися від позитивно-нейтральних до критичних, що свідчить про складність та багатовимірність цього історичного феномена.

У перші повоєнні десятиліття, особливо в 1950–1970-х роках, значну роль у формуванні поглядів на дивізію відігравали історики української діаспори. Вони трактували створення дивізії як вимушений крок у боротьбі за виживання українського народу між двома тоталітарними режимами.

Основна увага приділялася її антикомуністичному характеру, військовій дисципліні та прагненню добровольців боротися за майбутнє України. У цьому підході дивізія розглядалася не як колабораціоністська структура, а як прояв прагнення до державності.

У 1970–1980-х роках у західній академічній спільноті зростає кількість критичних досліджень, переважно пов'язаних з істориками єврейського походження або фахівцями з Голокосту. Вони наголошували, що Дивізія СС «Галичина» входила до складу Ваффен-СС, визнаної Нюрнберзьким трибуналом злочинною організацією. З цього погляду, сама приналежність до неї вже становила моральну та політичну проблему. Такі дослідження часто акцентували на можливому антисемітизмі та на співпраці з нацистськими структурами, навіть якщо пряма участь у злочинах не була доведена. Саме з цього підходу постали суспільні дискусії та офіційні розслідування, зокрема в Канаді.

Сьогодні більшість західних дослідників прагнуть відмовитися від політизованих крайнощів і розглядають дивізію як складне історичне явище. У центрі уваги — не стільки військова структура, скільки індивідуальні мотиви добровольців, їхній досвід і роль у контексті загальноєвропейської війни.

Сучасні історики визнають, що:

1. Більшість учасників дивізії керувалися антирадянськими та національно-патріотичними мотивами, а не симпатіями до нацистської ідеології;
2. Українці опинилися між двома тоталітарними системами, що значною мірою зумовило складність їхнього вибору;
3. Вивчення цього питання потребує індивідуалізованого підходу без узагальнень та ідеологічних оцінок. [21].

Отже, у західній історіографії не існує єдиної оцінки Дивізії СС «Галичина». Вона залишається предметом наукових і суспільних дискусій, у

яких перетинаються теми українського націоналізму, Другої світової війни, пам'яті про Голокост та післявоєнної політики пам'яті в Європі.

5.3. Дивізія СС «Галичина» у сучасній українській історіографії та пам'яті

Після проголошення незалежності України у 1991 році ставлення до Дивізії СС «Галичина» почало поступово змінюватися. Від повного замовчування в радянський період її образ еволюціонував від символу опору тоталітаризму до предмета складних і часто емоційно забарвлених суспільних дискусій.

“У незалежній українській державі досі, на жаль, не поціновано самопожертви дивізійників, а їхні нащадки змушені виборювати свободу і гідність у боях із одвічним загарбником - російським імперським виродком” [1, с. 2].

У перші роки незалежності переважало прагнення відновити історичну справедливість і переосмислити події, які тривалий час спотворювалися радянською пропагандою. На цьому тлі образ дивізії подавався переважно в позитивному, навіть героїзованому світлі.

У суспільному дискурсі Дивізія СС «Галичина» почала сприйматися як символ боротьби проти комунізму та радянського поневолення. Ветеранські організації та місцеві патріотичні спільноти, особливо в Західній Україні, активно відновлювали пам'ять про дивізійників. З'явилися перші публікації, мемуари, документальні фільми, відбувалися урочисті марші та меморіальні заходи.

Цей період характеризувався прагненням суспільства дистанціюватися від радянських наративів і переосмислити історію через призму національного відродження.

З початку 2000-х років суспільне сприйняття дивізії стало більш неоднозначним. Дослідники отримали доступ до раніше закритих архівів, що дозволило представити складнішу, менш однозначну картину. [19].

Українське суспільство виявилось розділеним: для частини населення, особливо у східних і південних регіонах, дивізія залишалася уособленням колабораціонізму, тоді як у західних областях її продовжували розглядати як приклад боротьби за свободу.

Певну роль у зміні риторики відіграли реакції інших держав — передусім Польщі та Ізраїлю, які критично ставилися до спроб публічного вшанування дивізії. Це спонукало українську владу бути більш обережною у ставленні до теми, уникаючи однозначних оцінок.

Таким чином, у цей період відбулася переоцінка значення дивізії, а тема її діяльності стала частиною ширшої дискусії про політику історичної пам'яті в Україні.

Події Революції Гідності та початок російської агресії проти України знову змінили контекст сприйняття Дивізії СС «Галичина». Російська пропаганда активно використовує її образ для поширення звинувачень у «фашизмі» та «неонацизмі».

Водночас в українському суспільстві відбувається поступове переосмислення історії дивізії поза радянськими ідеологічними штампами. Молоде покоління і сучасні історики дедалі частіше розглядають її як складне явище, в якому поєдналися прагнення до національного визволення, трагічні компроміси та суперечливі історичні обставини.

Сучасна українська історіографія намагається дати збалансовану оцінку: визнаючи, що більшість добровольців були мотивовані антикомуністичними переконаннями, вона водночас не заперечує приналежності формування до Ваффен-СС та його участі в операціях німецької армії. [12].

Дискусії довкола статусу Дивізії СС «Галичина» залишаються одними з найгостріших у сучасному українському та міжнародному інформаційному просторі. Вони розгортаються між двома головними інтерпретаційними таборами — національно-визвольним і колабораціоністським.

Добровольці вступали до дивізії не з ідеологічних, а з антикомуністичних міркувань, сприймаючи службу як шанс захистити свій народ від радянського терору.

Прихильники цього погляду посилаються на висновки міжнародних розслідувань (зокрема, Комісії Дешена у Канаді), які не встановили колективної вини дивізії у воєнних злочинах.

Для багатьох українців дивізія уособлює трагічну, але героїчну спробу вибороти незалежність у надзвичайно складних історичних умовах.

Аргументи колабораціоністського підходу

1. Приналежність до злочинної організації. Противники підкреслюють, що Ваффен-СС була визнана Нюрнберзьким трибуналом злочинною організацією, а отже, її членство саме по собі є підставою для осуду.

2. Співпраця з нацистським режимом. Навіть за відсутності доказів прямої участі у злочинах, сам факт служби на боці нацистської Німеччини викликає моральні сумніви.

3. Участь в антипартизанських операціях. Ці дії розглядаються як частина репресивної політики Третього Рейху.

Сучасні полеміки довкола дивізії значною мірою живляться зовнішнім інформаційним впливом, передусім російською пропагандою, яка активно експлуатує цю тему для дискредитації України на міжнародній арені. Це ускладнює об'єктивне наукове осмислення історії дивізії, перетворюючи її на інструмент політичних маніпуляцій. [21].

У підсумку, єдиного суспільного консенсусу щодо статусу дивізії не існує. Вона залишається символом історичної травми, яка одночасно поєднує прагнення до свободи та моральну складність вибору під час війни.

Питання вшанування пам'яті вояків Дивізії СС «Галичина» є одним із найбільш контроверсійних у сучасному українському суспільстві. Воно відображає різницю в регіональних, політичних і культурних підходах до минулого.

Після здобуття незалежності почалося активне відновлення пам'яті: встановлювалися меморіальні знаки, хрести, пам'ятники. Найвідоміший з них — Меморіал воякам дивізії «Галичина» у селі Ясенів Бродівського району, відкритий 1994 року.

Питання меморіалізації стало предметом суперечок. Проведення маршів у Львові чи Києві неодноразово викликало суспільний резонанс і міжнародну критику. У 2020 році навіть з'явилися спроби юридичного обмеження використання символіки дивізії, однак ці ініціативи не отримали остаточного правового підтвердження.

У практиці сучасних ЗМІ можна побачити відчутну різницю в ставленні до дивізії військ СС «Галичина» в порівнянні зі ставленням скажімо в 90-х роках ХХ століття. Тоді тільки но після здобуття Україною незалежності постала низка питань стосовно українського націоналістичного руху часів другої світової війни в тому числі й дивізії «Галичина». В радянські часи про дивізію Галичина рідко згадували, а якщо і згадували, то тільки й виключно як "зрадників", "колабораціоністів" які зрадили комуністичну ідеологію та пішли проти радянської влади. Чи варто їх вважати зрадниками, чи колабораціоністами? На мою думку складно однозначно відповісти на це питання. З одного боку вони не могли бути ніяким чином зрадниками як мінімум з тієї причини що вони не були громадянами СРСР і по суті "зраджувати" не було кого. В післявоєнних угодах та розслідуваннях, в тому числі й Нюрнберзьким трибуналом дивізійників було визнано громадянами Польщі, тому їх і не передали радянській владі. А з боку українських націоналістів ОУН УПА то в більшості своїй вони вважали дивізійників зрадниками і закликали не вступати до дивізії оскільки для них між комуністами та нацистами був знак дорівнює і однозначно відносились і до тих і до тих як до окупантів, і це суперечило українській націоналістичній доктрині, суть якої полягала в здобутті Україною незалежності будь-якою ціною, а це, ні для кого не секрет, аж ніяк не входило в плани нацистської Німеччини тому й шляхи Третього

Райху і ОУН (б) категорично розходились і вони не мали спільного майбутнього. В свою чергу ОУН (м) підтримувало створення дивізії, і вони діяли за принципом: спочатку формування в чужій армії, а потім боротьба за Україну. В дивізії вони вбачали можливість отримати від німців амуніцію зброю бойову практику та вишкіл.

Українська діаспора відіграла ключову роль у збереженні історичної пам'яті про дивізію. Уже після війни колишні дивізійники створювали ветеранські організації, що підтримували зв'язки між побратимами, організовували видання мемуарів та наукових збірників.

Символічними осередками пам'яті стали військові кладовища — зокрема у французькій Золочівці, а також меморіали у Канаді та США. Для діаспори Дивізія СС «Галичина» залишалася частиною ширшої історії боротьби українців за незалежність.

Таким чином, історія Дивізії СС «Галичина» у сучасній Україні є відображенням глибоких суперечностей у колективній пам'яті. Для одних вона залишається символом патріотизму та опору тоталітаризму, для інших — болючим нагадуванням про складні моральні компроміси війни. Її осмислення продовжує бути важливим елементом формування зрілої історичної культури та національної самосвідомості.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі узагальнення та висновки.

Створення Дивізії СС “Галичина” стало наслідком сукупності політичних, військових і соціальних чинників, що склалися на окупованих українських землях у 1941–1943 рр. Німецька окупаційна влада, переслідуючи власні стратегічні цілі, намагалася використати людські ресурси населення Галичини для боротьби проти СРСР. Водночас значна частина українського політичного проводу розглядала можливість формування збройного українського підрозділу як шанс для майбутнього національного самовизначення. Ідейно-політичну основу створення дивізії формували українські діячі, пов’язані з колами Українського Центрального Комітету (УЦК) та частиною колишніх членів Організації українських націоналістів. Таким чином, ініціатива створення дивізії мала подвійний характер — як прояв прагматичної політики Німеччини та спробу українських сил реалізувати власні національні інтереси в умовах війни.

Процес комплектування Дивізії відбувався у складних умовах: значна частина добровольців сприймала службу як можливість здобути військовий досвід і в перспективі створити українське військо. Підготовка особового складу проходила за німецькими стандартами, що забезпечило досить високий рівень дисципліни та бойового вишколу.

Кульмінаційним етапом бойового шляху став бій під Бродами в липні 1944 р., коли дивізія зазнала значних втрат. Бродівська трагедія засвідчила, що Дивізія, попри вишкіл, залишалася інструментом чужої військової політики. Після розгрому під Бродами залишки підрозділу були реорганізовані, згодом діяли у складі 1-ї Української дивізії Української Національної Армії (УНА). Дивізія брала участь також в антипартизанських операціях та бойових діях за межами України — у Словаччині, Югославії, Австрії, що надавало їй неоднозначного статусу у міжнародному правовому вимірі.

Різні політичні сили в Україні по-різному сприймали створення Дивізії. Для частини українського націоналістичного середовища вона була тактичним кроком, спрямованим на збереження військового потенціалу для майбутньої боротьби за державність. Інші політичні середовища, особливо прихильники ОУН(б) та УПА, ставилися до цієї ініціативи критично, вбачаючи в ній співпрацю з окупантами.

Пропаганда Німеччини використовувала образ дивізії у власних цілях, однак українська сторона намагалася наповнити цю структуру національним змістом. Попри обмежений політичний результат, діяльність дивізії мала значний вплив на українське суспільство, зокрема на формування військово-патріотичної свідомості частини населення Західної України.

Після війни юридична оцінка Дивізії СС “Галичина” залишалася суперечливою. Хоча формально вона входила до складу Ваффен-СС, численні міжнародні комісії (зокрема, британська комісія **1950-х рр.**) не визнали її злочинною організацією, оскільки не було доведено її причетності до воєнних злочинів.

У СРСР дивізію трактували виключно як колабораціоністське формування, що сприяло її негативному образу у радянській історіографії. У країнах Заходу оцінки були більш поміркованими: увагу приділяли питанню політичних мотивів українців та обставин, у яких вони діяли.

У сучасній українській історіографії відбувається процес переосмислення ролі Дивізії СС “Галичина”. Вона розглядається не стільки як інструмент нацистської політики, скільки як елемент українського військового досвіду, що формувався в екстремальних умовах Другої світової війни. Її учасники стали важливою частиною української діаспори на Заході, сприяючи збереженню ідеї незалежності України.

Дивізія СС “Галичина” є складним і суперечливим явищем української історії. Її створення було результатом поєднання німецьких воєнних потреб і українських національних сподівань. Незважаючи на використання

українських сил у чужих інтересах, сама поява дивізії засвідчила прагнення українців до власного війська та державності.

Після війни її спадщина стала предметом тривалих дискусій — від засудження до спроби об'єктивного наукового аналізу. У сучасному історичному контексті важливо розглядати дивізію “Галичина” не як символ співпраці, а як складову багатогранної боротьби українського народу за виживання і самовизначення у вирі світової війни.

Список використаних джерел

1. *Іваньков І., Кіналь О.* Йшла дивізія... (Книга 2). К.: Вид. «Мандрівець», 2022.
2. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні, 1993.
3. *Shkandrij, M.* In the Maelstrom: The Waffen-SS “Galicia” Division and Its Legacy. McGill-Queen’s University Press, 2023.
4. *Rudling, P. A.* Tarnished Heroes: The Organization of Ukrainian Nationalists in the Memory Politics of Post-Soviet Ukraine. Ibidem Press, 2024.
5. *Rudling, P. A.* The 14. Waffen-Grenadier-Division der SS (Galizische Nr. 1). 2012.
6. *Himka, J.-P.* Публікації з історії української діаспори та воєнної пам’яті. 2010–2020.
7. *Shkandrij, M.* Публікації про українську діаспору й історичну пам’ять. 2018.
8. *Гайке, В.-Д.* Українська дивізія «Галичина». Історія формування і бойових дій у 1943–1945 роках. Видавництво «Мандрівець».
9. *Іваньков, І.* Йшла дивізія... (комплект книжок). Видавництво «Мандрівець».
10. *Motyka, G.* Українсько-польські відносини у роки Другої світової війни. Warszawa, 2011.
11. *Пономаренко Р.* Бойова група «Байєрсдорф» [Архівовано 13 травня 2018 у Wayback Machine.]. — Тернопіль : «Мандрівець», 2016.
12. Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник / Редактори-упорядники Михайло Слабошпицький, Валерій Стеценко. — Київ—Торонто : ТОВ «Негоціант—Плюс»; Братство колишніх вояків 1-ї УД УНА: Укр. Всесвіт. Координац. Рада; ред. газети «Вісті з України», 1994.
13. *Рінлі Т.* Історія військ СС. 1925—1945. — Центрполиграф, 2009.
14. *Дзьобак, В. В., Кульчицький, С. В. (ред.).* Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / Національна академія наук України; Інститут історії України. Київ: Наукова думка.
15. *Гунчак Т.* У мундирах ворога / Т. Гунчак. — К. : Час України, 1993. — 208 с.
16. *Melnyk, Michael James (2016).* *The History of the Galician Division of the Waffen SS: On the Eastern Front: April 1943 to July 1944* (англ.). Fonthill Media.

17. Melnyk, Michael James (2016). *The History of the Galician Division of the Waffen SS: Stalin's Nemesis* (англ.). Fonthill Media.
18. Rodal, Alti (2001). How Perpetrators of Genocidal Crimes Evaded Justice. У John K. Roth, Elisabeth Maxwell, Margot Levy, Wendy Whitworth (eds.) (ред.). *Remembering for the Future: The Holocaust in an Age of Genocide* (англ.). London: Palgrave Macmillan UK.
19. Roman Krokhmaluk (1984). Division Galizien. *Encyclopedia of Ukraine* (англ.). Т. 1.
20. Михайло Логуш. 14 гренадерська дивізія Ваффен-СС «Галичина». 1943-1945 рр.
21. Дмитро Шурхало. Що спонукало українців іти до лав дивізії військ СС «Галичина»? Радіо Свобода, 05.05.2018.
22. Капелани та духовна опіка в Українській Дивізії військ СС «Галичина». Історична правда, 25.10.2010.
23. Галина Терещук. 75 років тому була створена дивізія «Галичина». Радіо Свобода, 28.04.2018.
24. Ігор Бігун. Великий блеф. Кампанія набору в дивізію «Галичина» як маніпулятивна технологія. Історична правда, 28.04.2018.
25. Дивізія «Галичина» — приклад того, що далеко не всі в Галичині були прибічниками ОУН і УПА. Програма «Без брому» — спільний проєкт ZAXID.NET та журналу «Локальна історія», 04.12.2020.
26. The Ukrainian «Galicia» Division: From Familiar to Unexplored Avenues of Research. Kyiv-Mohyla Humanities Journal № 6, 23.12.2019.
27. Вольф-Дітріх Гайке. Українська дивізія «Галичина»: Історія формування і бойових дій (1943—1945). Торонто, 1970.
28. Peter Abbott. *Ukrainian Armies 1914—55*. 2004.
29. Margolian, Howard. *Unauthorized Entry : The Truth About Nazi War Criminals in Canada, 1946-1956*. Toronto: University of Toronto Press, 2000
30. Shkandrij, Myroslav. *In the Maelstrom: The Waffen-Ss "Galicia" Division and Its Legacy*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2023.

31. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943–1945) // *Історико-культурні студії*. 2018. Вип. 5, № 1. 46 с.
32. Войтович Є. Д. Стоянів. Самопожертва ОУН–УПА. Львів: Край, 2004. 183 с.
33. Пилипів І., Делятинський Р. До питання про ставлення греко-католицького духовенства до дивізії «Галичина» (1943–1945 рр.) // *Галичина*. 2009.
34. Муковський І. Т., Лисенко О. Є. Звитяга і жертвовність: українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Книга пам'яті України, 1997.
35. Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. / пер. з пол. А. Павлишина; післямова І. Ільюшина. Київ: Дух і літера, 2013.
36. Маців Б. Українська дивізія «Галичина»: історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. / упоряд. Б. Маців. Львів, 2009. 254 с.
37. Малкош В. Степан Бандера та дивізія «Галичина» // *Галичина*. 2009. Ч. 15–16. С. 371–373.
38. Малкош В. М. Українська дивізія «Галичина» в світлі «легіонової» політики ХХ сторіччя / упоряд. Т. Ткачук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007.
39. Капустянський М. Перша українська дивізія Української національної армії // *Історія українського війська*. 2-ге вид., доп. Вінніпег: Клуб любителів української книжки, 1953. 832 с.
40. Грицак Я. Українська історіографія: 1991–2001: десятиліття змін // *Україна модерна*. 2005. № 9. С. 43–68.
41. Казанівський Д. Моя служба в дивізії «Галичина» // *Вістикокомбатанта*. 2005. Ч. 3. С. 58–63.
42. Гілевич І. Радехівщина та дивізія «Галичина»: джерелознавчо-історіографічний огляд краєзнавчої літератури другої половини 1980-х – початку 2000-х років // *Бридицина – край на межі Галичини й Волині*. Вип. 6. Матеріали сьомої краєзнавчої конференції, присвяченої 70-й річниці створення української дивізії «Галичина» (19 квітня 2013 р.). Броди, 2013.

43. *Боляновський А.* Дивізія «Галичина». Історія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000.